

דבר ישוב אלי], ואם כן רצוני הוא דלישתני
המרא [שישתה העבד יין], **כי היכי דלא**
ליכחוש [כדי שלא יוכחש העבד].⁽¹³⁾

ולמאן דאמר — רבי מאיר — **"לא ישתה"**,
 כי אדרבה כך **סבר** האדון בלבו: **ליהוי ליה**
 לעבד **צערא** [יצטער העבד במניעת שתיית
 יין], **כי היכי דליהדר גביה** [כדי שישוּב אליו]
 ואז ישתה יין.

מתניתין:

א-ג נזיר שגילח תגלחת טהרה במלאת ימי
 נזירותו, ונדדע לו שהוא טמא, כלומר: נודע
 לו לאחר התגלחת שנטמא בתוך ימי נזירותו,
 בטומאה הסותרת את נזירותו:

אם טומאה ידועה היא, שבשעת טומאת
 הנזיר היה אפילו אחד בסוף העולם שידוע
 בקיומו של המת,⁽¹⁾ הרי זה **סותר** את ימי
 נזירותו, ואף שכבר גילח.

ואם "טומאת תהום" היא [טומאה נעלמת,
 כאילו היתה בתהום], שאין אפילו אדם אחד
 שידוע בשעת טומאת הנזיר על קיומו של
 מת באותו מקום, **אינו סותר**.

ומסקנת הגמרא, שהלכה למשה מסיני היא.

אבל **אם עד שלא גילח** נודע לו שנטמא בתוך
 מנין ימי נזירותו —

בין כך ובין כך [בין שטומאת התהום היא,
 ובין שטומאה ידועה היא] הרי זה **סותר**.

בהמשך המשנה מבאר התנא שיש שני
 תנאים ב"טומאת התהום":

א. שתהיה מכוסה.

ב. שלא נטמא בה בשעה שהיה מטהר את
 עצמו מטומאת מת קודמת [אבל אם היה
 מטהר את עצמו מטומאת שרץ ונטמא במת
 ב"טומאת התהום", לית לן בה].

התנא משמיענו את שני התנאים באופן של
 אדם היורד לטבול לטהרתו משרץ או ממת,
 ובדרך אגב משמיענו דינים נוספים.

כיצד הוא דין טומאת התהום:

ירד הנזיר **לטבול במערה** כדי ליטהר
 מטומאה שאינה טומאת מת, ו**נמצא** לאחר
 זמן כזית מן המת **צף על פני המערה**, ויתכן
 שהאהיל⁽²⁾ על המת, אין זו "טומאת
 התהום" והרי הוא **טמא**.

והשמיענו התנא שני דינים:

שכתב בזה המאירי, הובאו דבריו ב"ארזי
 הלבנון".

1. כתב הרא"ש בפירושו: "טומאה ידועה:
 טומאה שאפשר שהיתה ידועה".

2. על פי לשון התוספות שכתבו: "ספק אם היה
 כזית מן המת בתוך המערה בשעה שטבל
 והאהיל", ובדוקא נקטו התוספות שהספק הוא

לעצמו, אין העבד חייב להשלים את נזירותו,
 ולכן תלוי דין העבד בשעת בריחתו בדינו של
 שמואל.

אך ב"קרבן אורה" וב"מרומי שדה" וב"חזון
 איש" נתקשו בדמיון הגמרא לדינו של שמואל,
ראה שם.

13. ראה ב"קרבן אורה", אם הנידון הוא כשכבר
 מחה האדון, או שעדיין לא מחה, וראה מה

א. היות ונמצא המת צף על פני המערה ולא היה מכוסה, אין זו "טומאת התהום" שהיא טהורה.⁽³⁾

ב. אף שספק הוא אם היה אותו כזית מת במערה בשעה שירד הנזיר לטבול, ואף שלשם טהרה ירד הנזיר לשם, שהיה מקום לתלות שמן הסתם בדק תחילה את סביבותיו, וודאי לא היתה טומאה זו בשעה שטבל, בכל זאת הרי הוא טמא, היות שכל ספק טומאה ברשות היחיד הרי הוא טמא.

אבל אם נמצא לאחר זמן כזית מן המת

משוקע בקרקע המערה, כי אז "טומאת התהום" היא.

ומכל מקום:

רק אם ירד הנזיר להיקר [רחיצה לשם תענוג] ולא ליטהר מטומאת מת,⁽⁴⁾ הרי הוא טהור, שאינו סותר את ימי נזירותו, ואינו מגלח תגלחת טומאה.⁽⁵⁾

אבל אם ירד הנזיר למערה ליטהר מטומאת מת קודמת,⁽⁶⁾ הרי זה טמא ואף ש"טומאת התהום" היא, ואף שספק הוא אם היה שם

להרמב"ם להדיא; וראה עוד ברא"ש שכתב: דכל שיכול להכיר בה אחד מן העולם אין זו טומאת התהום, ולדבריו אין צריך לומר שמסתמא הכיר בה אדם.

4. עיקר כוונת התנא היא לומר שלא ירד כדי לטבול מטומאת מת, ומה שאמר התנא "להיקר" חידוש בא התנא להשמיענו, שהוא טהור אף על פי שהספק שמא היה שם המת בשעה שטבל במקומו עומד, כי לא ירד שם לטבול מטומאה עד שנאמר: מסתמא בדק כל סביבותיו קודם שטבל, תוספות.

5. במשנה בפסחים פ ב שנינו: "מפני שאמרו הנזיר ועושה פסח וכו' נטמא טומאת התהום הציץ מרצה", ומדברי התוספות שם פא ב ד"ה לפני, נראה שריצו הציץ הוא הוא אף על הסתירה; ואולם ראה בחזון איש [קלט יג] וב"חידושי רבינו חיים הלוי" [ביאת מקדש ד ו], שאין שייך ריצו ציץ לענין סתירה אלא לענין קרבנות בלבד, ומה שהוזכר ריצו ציץ במשנה אינו אלא לענין הקרבנות שהוא מביא בטומאה, וראה עוד שם.

6. ראה בסוף הסוגיא [סד ב] בהערות, ביאור

שמא האהיל ולא ספק שמא נגע, והוא על פי המבואר בגמרא סד א [לשיטת התוספות], שספק מגע בטומאת מת הצפה על פני המים, אין בה דין ספק טומאה ברשות היחיד, ואינו טמא בספק אלא כשהספק הוא שמא האהיל.

3. כתב בשיטה מקובצת בשם "שיטה" דהמערה היתה מגולה ולא מקורה.

ב. בביאור הדין המבואר כאן שתהיה הטומאה מכוסה, יש לפרש בשני אופנים: האחד: דין הוא ב"טומאת התהום" שאינה מותרת אלא כשהיא מכוסה, וכך היא הלכה למשה מסיני.

השני: כיון שאינה מכוסה תולים אנו שמן הסתם הכיר בה אדם.

ולשון התוספות בסוגיינתו הוא: "דכיון שאין שום דבר מכסה עליה, הוה ליה כטומאה ידועה", והלשון נוטה קצת כפירוש ראשון; ואולם ראה לשון רש"י בסוגיא דפסחים פא ב ד"ה טמון, ובמה שפירש דבריו ב"אורח מישור" כאן, ולפי ביאורו, טומאה מגולה אינה טומאת התהום כי מן הסתם הכיר בה אדם, ואילו טומאה מכוסה אף שאין לנו ידיעה ברורה שלא הכיר בה אדם, תולים אנו שלא הכיר בה אדם, ראה שם; וכן מבואר בפירוש המשניות

המת בשעה שירד לטבול.

שחזקת טמא – טמא, וחזקת טהור – טהור. (7)

כלומר: לא נאמר החידוש בטומאת התהום אלא למי שהוא בחזקת טהור בשעה שנטמא בטומאת התהום. אבל אם הוא היה בחזקת טמא טומאת מת בשעה שנטמא בה, לא הותרה לו "טומאת התהום", ואם כן טמא הוא אף בספק, שספק טומאה ברשות היחיד טמא.

ומשום שרגלים לדבר!

כלומר, טעם גדול יש בדבר, שהואיל והוא בחזקת טומאת מת לא הותרה "טומאת התהום" אצלו.

גמרא:

מבאר הגמרא: **מנא הני מילי שהותרה טומאת התהום?** (8)

אמר רבי אלעזר: כיון דאמר קרא: "וכי ימות מת עליו בפתע פתאום וטמא ראש נזרו".

ולכך אמרה התורה "עליו", כדי ללמד במחזורת לו, שתהא הטומאה ברורה בשעה שנטמא, אבל בטומאת התהום שאינה מחזורת ולא הכיר בה אחד בסוף העולם אינו סותר.

מי שנטמא בטומאת מת ידועה, אין שוחטין וזורקין עליו את הפסח, ואפילו שחטו וזרקו עליו את הפסח ונודע לו לאחר מכן שהיה טמא, הרי זה מביא פסח שני. ואם נודע לו קודם זריקה אין זורקין עליו את הדם ויביא פסח שני.

אבל אם נודע לו בין שחיטה לזריקה שנטמא ב"טומאת התהום", כי אז זורקים עליו את דם הפסח, ואינו מביא פסח שני. (9)

ריש לקיש אמר: כי אמר קרא גבי "עושה פסח", "איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם ועשה פסח לה". בחודש השני" –

ולכך סמך הכתוב טומאה לדרך כדי ללמד: שתהא הטומאה כי דרך, מה דרך בגלוי, אף כל, טומאה, בגלוי.

הרי למדנו לעושה פסח שהותרה לו טומאת

מחודש בשם רבינו עקיבא איגר בכיור החילוק שבין ירד לטבול מטומאת שרץ, לבין ירד לטבול מטומאת מת.

7. מכל לשון המשנה יש ללמוד שדין "טומאת התהום" אינה רק דין בדיני סתירה שאין סותרים עליה, אלא שהוא דין בגוף הטומאה לענין סתירה; ויטוד זה כתבוהו בשם הגרי"ז והביא ראייה ממה שימי הטומאה בטומאת התהום עולים לו.

8. סוגייתנו והסוגיא בפסחים [פא ב] בדין טומאת התהום, הן מהסוגיות המתחלפות, ויש שינויים בלימודים ובקושיות הגמרא עליהם בין סוגייתנו לסוגיא בפסחים, ראה שם; תוספות.

9. לדעת רבינו חיים הלוי בהלכות ביאת מקדש, אף לענין עושה פסח, יש מה שאינו צריך ריצוי ציץ, ויש מה שאינו ניתן אלא על ידי ריצוי ציץ, ראה שם.

התהום. ומעושה פסח לומדים אנו לנזיר. (10)
ומקשה הגמרא לרבי אלעזר הסובר שמקור
היתר טומאת התהום הוא מ"כי ימות מת
עליו":

ואלא הדתניא: איזוהי טומאת התהום? —
כל שאינו מכירה [יודע במציאות הטומאה]
— בשעה שנטמא הנזיר או עושה הפסח
— אפילו אחד בסוף העולם.

אבל אם מכירה אפילו אחד בסוף העולם,
אין זו טומאת התהום.

והשתא תיקשי: **בשלמא למאן דאמר** [ריש
לקיש]: **"כי דרך" שפיר**, שהיות יודע אדם
אחד בטומאה זו, כבר דומה היא במקצת
לדרך.

אלא למאן דאמר: "במחורת לך", כי מכירה

אחד בסוף העולם מאי הוי, והרי סוף סוף
אינה מחורת לו? (11)

ותו תיקשי לכל השיטות:

הא דתניא: המוצא מת טמון בתבן או
בצרורות, והיתה הטומאה טומאת התהום,
והיה המת מושכב לרחבה של דרך שעבר
בה, ואי אפשר שלא נגע העובר שם או
הסיט את המת או האהיל עליו:

בתרומה, כלומר: אם היה העובר באותה
דרך כהן ולענין אכילת תרומה, הרי זה טמא,
כי ודאי נטמא בו, ולא הותרה טומאת
התהום לענין תרומה.

אבל בנזיר ובעשיית פסח, הרי הוא טהור,
ואף שודאי נטמא במת, כי טומאת התהום
הותרה לנזיר ועושה פסח.

יושר" שער ב פרק כ ד"ה ועפ"ו שדימה את זה
לספק ערלה בחוץ לארץ שהיא מותרת, כי
הידיעה גורמת את הדין; וראה עוד לשון רש"י
בפסחים פ ב ד"ה נטמא גופו, שכתב: "נטמא
גופו, בטומאת התהום בטומאת ספק".

ולפי זה יש לומר שלא נתכוין רבי אלעזר
ללמוד מ"מחורת לו" את עיקר דין טומאת
התהום שהיא טומאה שאינה ידועה ומחורת
בעצמותה בשעת הטומאה, אלא כוונתו היתה
ללמוד משם שיש טומאה שאינה מטמאת
כשאינה מחורת וידועה לעושה הפסח בשעת
שחיתת הפסח.

והגמרא שהקשתה על זה אינה סותרת את
דבריו, אלא מקשה, שבהכרח צריך לומר שהלכה
למשה מסיני היא, שהרי סוף סוף מנין לידע
שדין זה לא נאמר אלא בטומאת התהום שאינה
ידועה לשום אדם; אבל מדברי התוספות בד"ה
במחורת לו, אין נראה כן.

10. וכן לדעת רבי אלעזר לומדים אנו מנזיר
לעושה פסח, לפי סוגיינו, ובפסחים פא ב היא
כתובה באופן אחר.

11. יש מי שפירש את הסלקא דעתין של
הגמרא, דבאמת בדין "טומאת התהום" יש שני
דינים:

האחד: שתהיה טומאה שאינה ידועה לשום
אדם.

השני: שאין הנזיר יודע שהוא טמא באותה
"טומאת התהום" שאינה ידועה לשום אדם];
הלוא תראה, שאם נודע לו שנטמא בטומאת
התהום קודם שגילח הרי הוא סותר, ואם נודע
לאדם בסוף העולם על הטומאה קודם שגילח
אינו סותר, אף שאם היה יודע קודם שנטמא זה
לא היה זה חשוב "טומאת התהום", והיינו
משום שלא הותרה טומאת התהום אלא כל זמן
שאינ הנטמא בה יודע בטומאתו, [וראה ב"שערי

ואם אכן טעם היתר טומאת התהום הוא כפי שנתבאר, אם כן מאי שנא תרומה מגזיר ועושה פסח?! (12)

אלא בהכרח שהיתר טומאת התהום גמרא גמירי לה [קבלה בידי חכמים] מהלכה למשה מסיני היא, ולא נאמרה אלא בגזיר ועושה פסח ולא לתרומה.

שנינו במשנה: **אם עד שלא גילח בין כך ובין כך** סותר:

מאן תנא שיש חילוק בין קודם גילוח לאחר גילוח?

אמר רבי יוחנן: רבי אליעזר היא, דאמר: (13) תגלחת מעכבת [אין הנזיר ניתר מאיסורי הנזירות עד שלא יגלח] —

ומשום שלדעת חכמים הסוברים שמשנזרק עליו אחד מן הדמים, כבר יצא מידי נזירותו,

הרי כך לי קודם גילוח כמו לאחר גילוח; ולדעתם, אין הדין תלוי בגילוח אלא בשחיטת אחד מן הקרבנות, וכן בעושה פסח לדעת כולם, הדין תלוי אם נודע לו קודם שחיטת הפסח או לאחריו. (14)

א. שנינו במשנה לעיל [טז א]: "מי שאמר הריני נזיר [נזירות סתם שהיא שלשים יום], נטמא יום שלשים סותר את הכל [כי יום השלשים מכלל ימי נזירותו הוא], רבי אליעזר אומר: אינו סותר אלא שבעה", וטעמו הוא [לפי דעת רב מתנא שהלכה כמותן] משום ש"מקצת יום שלשים ככולו", וכבר הוא אחר מלאת ימי נזרו, ולכן אינו סותר אלא שבעה ימים, כלומר: ממתין הוא שבעה ימים עד שייטהר ואז יביא קרבנותיו.

ב. בעייתו של רמי בר חמא אינה קשורה בדין טומאת התהום, אלא מסתפק הוא בדיני סתירת נזירות, ולא נזכרה כאן אלא מפני שפשטה רבה ממשנתנו.

14. כן מבואר בסוגיא דפסחים [פא ב] משמיה דמר בר רב אשי, שאפילו נודע לו קודם זריקה ולאחר שחיטה, הותרה טומאת התהום; והקשו התוספות: למה יהא הדין תלוי בשחיטה לבד, והרי לפי רבי אליעזר מבואר בסוגיינתו שהיות ותגלחת מעכבת הדין תלוי בתגלחת, ואם כן הוא הדין לחכמים יש לנו לומר שיהא הדין תלוי בזריקת אחד מן הדמים, ולא בשחיטה?!?

ובביאור תירוצם הראשון, הביא כאן ב"ארזי הלבנון" מחלוקת האחרונים: יש המפרשים את כוונתם, שהסוגיא שם היא אליבא דרבנן, והיות שלדעתם הדין תלוי בזריקה [בין בגזיר בין בעושה פסח; או אפילו לרבי אליעזר בעושה פסח שאף לדעתו הדין תלוי בזריקה], אם כן יש לנו לומר "כל העומד לזרוק

12. כתב הרא"ש, שיכולה היתה הגמרא להקשות: מה לי נודע קודם שגילח, מה לי נודע לאחר שגילח, וכן: מה טעם אנו אומרים: שחזקת טמא טמא, והרי "כיון דודאי נטמא בקבר התהום, מה לי היה טמא מת מה לי היה טהור, כיון דמטומאה ידועה נטהר".

13. כמבואר לעיל מו א "תנו רבנן: ואחר ישתה הנזיר יין, אחר המעשים כולן, דברי רבי אליעזר", ולפי המבואר בסוגיא שם שכל המעשים כולן מעכבין ואפילו התנופה, אם כן יהא הדין תלוי בעשיית כל הקרבנות כולם, ואפילו תנופה, וראה לשון הרא"ש במשנה: "אם עד שלא גילח, וכבר הביא קרבנותיו".

בעי רמי בר חמא:

נטמא נזיר בטומאת מת בתוך מלאת ימי נזרו, ונודע לו לאחר מלאת כלומר ביום השלשים אחר שכבר עבר מקצת היום, מהו דינו לענין סתירה לפי דעת רבי אליעזר? (15) האם בתר ידיעה אזלינן, וידיעה הרי אחר מלאת היא, (16) ולא אלימא למיסתר, [אין בכח טומאה זו לסתור], ודינו כאילו נטמא לאחר מלאת שאינו סותר אלא שבעה.

או לא אזלינן בתר ידיעה אלא אחר שעת הטומאה, וזו הרי היתה בתוך מלאת ימי נזרו? (17)

אמר פשט רבה את ספיקו של רמי בר חמא ג-ב ממשתנו:

אם עד שלא גילה נודע לו שהוא טמא —

בין כך ובין כך — בין טומאה ידועה ובין טומאת התהום — הרי זה פותר את כל ימי נזירותו.

והרי היכי דמי, מתי נודעה לו הטומאה שבגינה סותר הוא את כל ימי נזירותו?

אי דאיתידע ליה בתוך מלאת [אם המשנה עוסקת כשנודע לו על הטומאה בתוך ימי נזרו] — וכי צריכא למימר שהוא סותר?

16. גירסת הגמרא כתובה בפנים על פי גירסת ה"אורח מישור".

17. נתבאר על פי התוספות והרא"ש; ולא נתבאר בדבריהם מי הכריחם לפרש שהנידון הוא אף בטומאה ידועה, שלא מצאנו בה שיהיה דינה תלוי בידיעה, ולא פירשו כפשוטו, שספק הגמרא הוא בטומאת התהום דוקא, והספק הוא: אם נאמר דכשם שכשנודע לו לאחר גילוח, אין הוא סותר כלל ודינו כאילו נטמא עכשיו, כך יהיה הדין שאם נודע לו לאחר מלאת יהיה דינו כאילו נטמא לאחר מלאת, או לא.

ואין לומר משום דפשיטא להו שלענין טומאת התהום אזלינן בתר ידיעה אף לענין טומאה אחר מלאת, שהרי התוספות פירשו שספק הגמרא הוא בין לענין טומאה ידועה ובין לענין טומאת התהום.

וראה במאירי ובמפרש שלא פירשו את ספק הגמרא כתוספות; וראה מה שכתבו ה"קרן אורה" [בתחילת הסוגיא] וה"חזון איש" [הובא בליקוטים כאן] על דברי התוספות.

כזרוק דמי", אבל סוגייתנו שהיא עוסקת בנוזר ואלבא דרבי אליעזר, לכן צריך דוקא תגלחת ממש, שאין שייך בה כל העומד להתגלח כמגולח דמי.

ויש המפרשים את כוונתם, שהסוגיא שם אינה עוסקת אלא ב"עושה פסח" ומשום "כל העומד ליזרק כזרוק דמי", אבל לגבי נזיר אין אומרים "כל העומד ליזרק כזרוק דמי" והביא כן בשם הגר"א בביאור הגמרא, ובשם ה"לחם משנה" בביאור כוונת התוספות; [וראה עוד תוספות בתירוצם השני; וראה עוד בתוספות בפסחים שם, וראה עוד בשיטת הרש"י והרמב"ם בזה, ב"חברותא" לפסחים פא ב הערה 165].
ודברי התוספות דמשום "כל העומד ליזרק כזרוק דמי" הרי זה כמי שנודע לו לאחר זריקה, מחודשים מאד, שהרי כיון שנודע לו קודם זריקה, אם כן על זה גופא אנו דנים אם יכול לזרוק או לא, ומה שייך לומר "כל העומד לזרוק כזרוק דמי".

15. נתבאר כאן על פי ביאור הגמרא בעמוד ב' את בעייתו של רמי בר חמא.